

Het basisinkomen

Waarom zouden we dit (niet) willen?

Ethische Annotatie #6

December 2018

Ingrid Robeyns¹

1

DE KWESTIE

Het basisinkomen is een maandelijks inkomen dat de staat aan iedere burger van een land uitkeert. Het basisinkomen is onvoorwaardelijk, wat betekent dat men er niet voor hoeft te werken, of bereid moet zijn om te werken, of aan bepaalde specifieke kenmerken hoeft te voldoen zoals bijvoorbeeld gehandicapt te zijn of reeds langdurig in armoede te leven.² Het basisinkomen is een oud idee (zie Van Parijs 2000), dat momenteel weer in de publieke belangstelling staat, zowel in Nederland als ook in veel andere landen. Voorstanders zien het als een radicaal voorstel dat de mens in de kapitalistische economie weer échte vrijheid zal geven, of als een voorstel dat een einde zal maken aan langdurige armoede. Tegenstanders stellen dat het een inefficiënte

¹ Deze ethische annotatie is tot stand gekomen met de financiële steun van Instituut Gak. Een conceptversie is gepresenteerd op een symposium over basisinkomen (Utrecht, 13 juni 2018). Voor commentaar op eerdere versies dank ik Petra van der Kooij, Sem de Maagt, Tim Meijers, Jos Philips, en Frank Vandenbroucke.

² Dit is de standaard definitie van een basisinkomen. Soms worden modificaties aan deze definitie voorgesteld, bijvoorbeeld door een basisinkomen voor koppels lager te maken dan twee basisinkomens voor alleenstaanden, net zoals in de huidige Nederlandse bijstandswetgeving het geval is. Ook circuleren er voorstellen om een basisinkomen niet op landelijk niveau, maar op gemeentelijk niveau of binnen de Europese Unie in te voeren. In deze annotatie werken we met de standaarddefinitie, en worden aanpassingen daarvan besproken indien het relevant is.

manier is om armoede te bestrijden, en dat het economische duurzame niveau van een basisinkomen te laag is om daadwerkelijk een verschil te maken.

Deze Ethische Annotatie heeft niet tot doel om te pleiten voor of tegen een basisinkomen, maar om de lezer beter uit te rusten om zelf zijn of haar oordeel te vormen.³ Het oordeel of een basisinkomen wenselijk zou zijn in Nederland, is een *normatief* oordeel — een oordeel over wat wenselijk of onwenselijk is, gegeven de omstandigheden en de andere opties voor veranderingen van het sociaal stelsel die op de tafel liggen. In de eerste plaats geeft deze Ethische Annotatie daarom een overzicht van de waarden en morele principes die relevant zijn in het basisinkomendebat, en die men nodig heeft om tot een weloverwogen afweging te komen. Daarnaast geeft deze Annotatie een kritische analyse van de (soms verborgen) aannames die gemaakt worden door zowel voor- als tegenstanders van het basisinkomen. Deze tekst heeft daarom ook tot doel behulpzaam te zijn om kritischer te kunnen kijken naar basisinkomenvoorstellen die geformuleerd worden. Deze Annotatie sluit aan bij het rapport dat het onderzoeksteam van het Centrum voor Sociaal Beleid van de Universiteit Antwerpen gelijktijdig met deze annotatie uitbrengt, waarin zij in kaart hebben gebracht wat de verwachte empirische effecten zijn als het basisinkomen wordt ingevoerd in Nederland (Boone *et al.* 2018).⁴

De opbouw van deze tekst is als volgt. In sectie 2 bespreek ik een aantal methodologische aandachtspunten bij een ethische analyse van het basisinkomen. Daarna passeren een aantal waarden de revue die relevant zijn in het basisinkomendebat: vrijheid (sectie 3), bestaanszekerheid en armoedebestrijding (sectie 4), welvaart en kwaliteit van leven (sectie 5), en sociale rechtvaardigheid (sectie 6). Die waarden zijn voor de analyse van alle sociaal-economische instituties belangrijk. In het debat over basisinkomen spelen daarnaast twee morele principes een belangrijke rol, die specifiek aandacht behoeven. Een belangrijk principiële argument dat voorstanders aandragen is het principe van de gedeelde erfenis van de vorige generaties (sectie 7). Het belangrijkste ethische principe dat tegenstanders van het basisinkomen gebruiken in hun verwerping van het basisinkomen is het wederkerigheidsprincipe (sectie 8). De laatste sectie somt op hoe we op een wetenschappelijk verantwoorde manier de vraag kunnen beantwoorden of we een basisinkomen zouden verkiezen boven andere hervormingen van de verzorgingsstaat, de arbeidsmarkt en het fiscaal stelsel.

³ De Ethische annotaties zijn een reeks *open access* rapporten van het Ethiek Instituut van de Universiteit Utrecht waarin gepoogd wordt de inzichten vanuit de praktische filosofie (ethiek, sociale en politieke filosofie, toegepaste ethiek, etc.) toegankelijk te maken voor een breder publiek dan enkel andere wetenschappers. Zie <https://www.uu.nl/onderzoek/ethiek-instituut/onderzoek/reeks-ethische-annotaties>

⁴ Deze Annotatie zal niet ingaan op de specialistische filosofische literatuur over basisinkomen, omdat daarvoor heel wat kennis over allerlei filosofische discussies en concepten nodig is, en deze Annotatie voor een breder publiek geschreven is. Het belangrijkste filosofische boek waarin het basisinkomen verdedigd wordt is geschreven door Philippe Van Parijs (1995); voor een uitgebreide filosofische kritiek, zie Gijs Van Donselaar (2009).

2

METHODOLOGISCHE BESCHOUWINGEN

In de ethiek, de normatieve politieke filosofie en aanverwante normatieve disciplines (in wat volgt afgekort met de term 'ethiek'), bestaat een methode om een normatieve analyse van institutionele veranderingen te maken. Deze methode kan zowel gebruikt worden voor veranderingen die al hebben plaats gevonden als ook voor veranderingen die nog niet zijn doorgevoerd maar wel overwogen worden, zoals met het basisinkomen het geval is. De methode bestaat erin om op systematische wijze de relevante waarden en morele principes in kaart te brengen, te analyseren hoe de institutionele verandering zich tot die waarden en principes verhoudt, en tot slot welke mogelijke andere relevante effecten nog verwacht kunnen worden (Robeyns 2015).⁵ Om een basisinkomen goed te kunnen evalueren en normatief te beoordelen volgens deze methode, moeten we dus de volgende zaken weten:

- (1) welke waarden en morele principes relevant zijn voor de institutionele verandering die onderzocht wordt;
- (2) hoe we deze waarden en morele principes *precies* kunnen begrijpen (hun conceptualisering), hoe overtuigend ze zijn, en welke redenen we hebben om voor bepaalde waarden en morele principes te kiezen;
- (3) wat de effecten zullen zijn van de institutionele verandering op de waarden en de realisatie van de morele principes (hiervoor hebben we empirische analyse nodig); en tenslotte,
- (4) het wegen van de verschillende effecten van de institutionele verandering om tot een eindoordeel te komen.

Dat laatste - het wegen van de effecten van een basisinkomen op de relevante waarden en principes - is een normatief proces. Ethici en politiek filosofen kunnen argumenten aandragen voor deze weging; bij de overweging om een basisinkomen in te voeren in een politieke gemeenschap zijn het de burgers die in een democratie (al dan niet gedelegeerd) de uiteindelijke afweging maken en tot het eindoordeel komen: willen we een basisinkomen, of willen we het niet? Over (4) zal ik in deze annotatie niets zeggen, maar ik zal wel proberen zoveel mogelijk helderheid te scheppen over de vraag welke waarden en principes relevant zijn, in kaart brengen hoe die kunnen geïnterpreteerd en geconceptualiseerd worden, en wat dat betekent voor de evaluatie.⁶

Door deze methode nauwkeurig te volgen, bewegen we ons binnen het domein van de analyse en argumentatie in plaats van het domein van de overtuiging en retoriek, waar de politieke debatten vaak plaats vinden. Bij analyse domineert de logische consistentie van stellingen en besluiten, maar ook de mate waarin men krachtige *inhoudelijke* argumenten heeft voor een bepaalde conclusie. Het doel van analyse is tot een correcte conclusie te komen - ook als die conclusie anders is dan de conclusie die we verwacht of gehoopt hadden, ook als die conclusie niet populair is, en ook als we

⁵ Dit is niet de enige methode die in de ethiek van instituties voorhanden is, maar wel een methode die zeer goed aansluit bij hoe het maatschappelijke debat gevoerd wordt.

⁶ Het rapport van het centrum voor sociaal beleid dat samen met deze Ethische Annotatie wordt gepubliceerd (Boone *et al.* 2018) geeft antwoorden op de vragen in (3).

liever zouden willen dat die conclusie niet getrokken zou moeten worden. In het domein van de retoriek gaat het daarentegen niet over het bereiken van de correcte conclusie, maar om anderen te overtuigen van een standpunt. Daartoe kunnen overtuigingsstechnieken toegepast worden zoals framing (Lakoff 2014) waardoor een kwestie zo gepresenteerd wordt dat het helpt de toehoorders of lezers te overtuigen, ook als de argumenten voor het tegendeel zouden pleiten. De systematische methode die in de normatieve analyse van instituties wordt gebruikt gaat over argumentatie, en niet over framing, of retoriek.

Wanneer we vanuit die systematische methode van de ethiek naar het basisinkomendebat kijken, worden de volgende aandachtspunten helder.

Ten eerste moeten we *conceptuele helderheid* nastreven bij een normatieve analyse van het basisinkomen (en andere institutionele voorstellen). Bijvoorbeeld, niemand is tegen vrijheid en velen zijn expliciet voorstanders van meer vrijheid - maar verschillende groepen bedoelen er verschillende dingen mee. Bij het evalueren van een basisinkomen wordt altijd een beroep gedaan op waarden zoals vrijheid, maar die term is in zijn algemeenheid te vaag. Termen zoals 'vrijheid' en 'welzijn' zijn op dit niveau van algemeenheid slechts *concepten* - algemene ideeën. Maar elk concept staat voor verschillende conceptualiseringen - de concretere invulling van dat concept (Rawls 1971, Swift 2013). Vaak wordt een basisinkomen bepleit omdat het tot meer vrijheid zou leiden - maar, zoals we in sectie 3 zullen zien, kunnen we onder 'vrijheid' heel verschillende dingen verstaan. En welke conceptualisering van vrijheid men kiest maakt nogal wat uit voor de wenselijkheid van een basisinkomen.

Ten tweede dienen we rekening te houden met de onderliggende, *onuitgesproken aannames* in normatieve discussies over instituties of institutionele verandering. Vaak worden er impliciete mensbeelden gehanteerd, bijvoorbeeld over wat mensen wel en niet kunnen, over de mate waarin mensen kwetsbaar dan wel veerkrachtig zijn, over de mate waarin mensen beïnvloedbaar zijn, en dergelijke meer. Die mensbeelden stroken in mindere of meerdere mate met wat we weten uit de sociale wetenschappen en vanuit de ervaringen van mensen die het beleid op de grond implementeren. Die mensbeelden worden zowel door voorstanders als tegenstanders van het basisinkomen gebruikt om hun overtuigingen kracht bij te zetten, maar dat wil nog niet zeggen dat ze stroken met wat we uit onderzoek weten over hoe mensen handelen en beslissingen nemen, en wat hen beweegt. Een voorbeeld is de aanname van voorstanders van een basisinkomen dat vele mensen een baan als een noodzakelijk kwaad zien en ervan uitgaan dat mensen gelukkiger zouden zijn als ze geen baan zouden moeten hebben om in hun levensonderhoud te voorzien. Tegenstanders, daarentegen, gaan er doorgaans van uit dat banen, zelfs als ze financieel netto geen verschil uitmaken, alles bij elkaar genomen voor mensen een positieve betekenis hebben, daarbij verwijzend naar de structuur en sociale contacten die het biedt, alsook de positieve effecten op iemands zelfvertrouwen en gevoel van eigenwaarde.

Een derde punt is het belang om bij de evaluatie van een basisinkomen naar *menselijke diversiteit en heterogeniteit* te kijken. Daarbij gaat het niet alleen over de vraag welke effecten een basisinkomen zal hebben op mensen in verschillende decielen van de inkomensverdeling, maar ook over hoe andere groepen door het basisinkomen geraakt worden. Neem het voorbeeld van verschillen tussen mannen en vrouwen. Een

groot deel van de basisinkomenliteratuur en -activisme houdt (impliciet) geen rekening met het feit dat een basisinkomen verschillende effecten heeft op mannen en vrouwen, terwijl dit wel normatieve en politieke implicaties kan hebben. Op basis van wat we weten over verschillen in het arbeidsaanbod van mannen en vrouwen, als ook over de gender-effecten van andere beleidsmaatregelen die burgers in staat hebben gesteld een inkomen te verwerven zonder betaald werk te verrichten, is de meest waarschijnlijke verwachting dat de introductie van een basisinkomen er toe zal leiden dat het aantal gewerkte uren van vrouwen zal afnemen, en dat de ongelijke verdeling tussen marktarbeid en zorgarbeid tussen mannen en vrouwen nog ongelijker zal worden (Robeyns 2000; Boone *et al.* 2018). We zouden dit effect kunnen negeren. Maar deze effecten hebben potentiële normatieve gevolgen: de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid is een politieke kwestie die de kern van de eisen van de vrouwenbeweging raakt, en die door vele filosofen als een kwestie van onrechtvaardigheid wordt gezien. In de academische basisinkomenliteratuur is er dan ook in de voorbije twintig jaar een discussie ontstaan die gepoogd heeft deze afwezigheid van gevoeligheid voor de genderdimensie te corrigeren (zie vb. Robeyns 2000, 2001; Bergmann 2008; Elgarte 2008; Gheaus 2008; Zelleke 2008). Om een oordeel te vormen over de wenselijkheid van het basisinkomen, moet men zich afvragen of het onwenselijk is als een basisinkomen er hoogstwaarschijnlijk toe leidt dat veel vrouwen zich gedeeltelijk terugtrekken van de markt en meer zorgtaken op zich nemen (zorgen voor kinderen, ouders, gehandicapten, of zieken). Men kan daar verschillend over denken, maar het belangrijkste is bij een zorgvuldige evaluatie dit effect niet te negeren. In sectie 5 wordt dit voorbeeld verder uitgewerkt.

5

Een vierde punt is dat de vraag over de wenselijkheid van het basisinkomen *institutioneel comparatief* beantwoord moet worden, door het basisinkomen te vergelijken met andere alternatieven voor de verzorgingsstaat aan de hand van de relevante waarden en principes. Dit is wat Barbara Bergmann (2008) deed in haar vergelijking van het basisinkomen met een set van basisvoorzieningen (die in de Verenigde Staten ontbreken - universeel toegankelijke goede kwaliteit onderwijs en zorg, en ruime ouderschapsverloven en hoge kwaliteit kinderopvang). Dat is ook wat Alfred Kleinknecht en collega's (2016) deden in hun pleidooi voor basisbanen in plaats van basisinkomen. Wie een institutionele verandering bepleit omwille van een bepaalde set van waarden en principes, moet onderzoeken of er geen andere institutionele verandering is die beter scoort op de normatieve analyse. Dit gebeurde bijvoorbeeld ook, ook al was het nogal summier, in het recente overzichtsboek van Philippe Van Parijs en Yannick Vanderborght (2017: hfdst 2), die het basisinkomen naast andere maatregelen legden, zoals loonsubsidies of gegarandeerde tewerkstelling.

Een laatste punt dat specifiek voor het basisinkomendebat geldt, is dat enkel over een *totaalpakket* een oordeel geveld kan worden. Bij het basisinkomen geldt in extreme mate dat de duivel in de details zit: pas door alle details helder op een rij te zetten, kunnen we een verantwoorde normatieve analyse van het basisinkomen maken. Het basisinkomen wordt gedefinieerd in termen van individualiteit, universaliteit (iedereen krijgt het) en onvoorwaardelijkheid (verschillen in behoefte en bereidheid tot inspanningen zijn geen voorwaarden)—maar deze definitie laat open hoe het basisinkomen gefinancierd wordt, wat het bedrag van het basisinkomen is, welke van

de bestaande voorzieningen en inkomenstransfers in de welvaartstaat er behouden worden, en welke er sneuvelen indien een basisinkomen ingevoerd zou worden. Zo zijn er voorstellen waarin kinderen wel een basisinkomen krijgen (in sommige voorstellen bedraagt dat basisinkomen aanzienlijk lager dan het basisinkomen voor volwassenen), maar bij vele voorstellen is dat niet het geval is. Indien een basisinkomen enkel aan volwassenen gegeven wordt, maakt het veel uit of dit onderdeel is van een totaalpakket met hoge kwaliteit en goedkope kinderopvang. Indien een basisinkomen gepaard gaat met het afschaffen van dergelijke kinderopvangvoorzieningen, is het maar de vraag of het financieel haalbaar is voor jonge ouders om beiden (voltijds) te werken als ze dat zouden willen. De details van het totaalpakket zijn dus van belang.

Een ander voorbeeld van iets wat vaak weinig specifiek gemaakt wordt, is hoe een basisinkomen gefinancierd wordt. Wellicht is iemand een grote voorstander van een basisinkomen op basis van de opbrengsten van CO₂-uitstoot, tot ze lezen dat dit slechts 75 Euro per maand zou bedragen.⁷ Deze onderspecificatie van het basisinkomen maakt ook mogelijk dat het basisinkomen zowel door politiek rechts als politiek links geclaimd wordt. Echter, de eersten hanteren doorgaans veel lagere bedragen en snoeien veel harder in bestaande onderdelen van de welvaartstaat dan de laatsten. Het is dus belangrijk om voorbij de retorische discussie over het basisinkomen te gaan - want zolang we in vage, algemene termen praten, bestaat een zeer groot risico dat we misleid worden door incomplete analyses of proefballonnetjes.

3

VRIJHEID

6

Voorstanders van het basisinkomen stellen vaak dat de belangrijkste reden om een basisinkomen in te voeren de toegenomen vrijheid zou zijn. Om te kunnen beoordelen of dit klopt, moeten we beginnen met een onderscheid te maken tussen drie verschillende vrijheidsbegrippen.

De eerste soort vrijheid is *'negatieve vrijheid'*: niemand mag mij iets in de weg leggen om te doen wat ik wil doen. Het is de vrijheid om niet gehinderd te worden door anderen om te doen wat je wenst te doen. Deze vorm van vrijheid wordt vooral verdedigd door de klassiek liberalen en libertairen, zoals Friedrich von Hayek (Hayek 2013) en Robert Nozick (1974). In sommige kringen wordt deze vorm van vrijheid als de enige vorm van vrijheid gezien, maar 'vrijheid' kan ook andere dingen betekenen.

Een tweede belangrijk vrijheidsbegrip is *'positieve vrijheid'* de vrijheid om in staat te zijn (waardevolle) keuzes te kunnen maken en daadwerkelijk naar die keuzes te kunnen handelen. Vrijheid is dan een situatie waarin mensen niet alleen niet gehinderd worden om iets te doen, maar daadwerkelijk in staat zijn dingen te doen. Sommige opvattingen van positieve vrijheid benadrukken vooral de capaciteiten die een persoon nodig heeft om weloverwogen (autonome) keuzes te kunnen maken, terwijl andere noties van positieve vrijheid vooral benadrukken dat er voldoende waardevolle opties moeten zijn die voor elke persoon beschikbaar zijn. In de liberaal-egalitaire

⁷ Volgens de berekening van Marc Davidson (2015).

politieke filosofie wordt ‘vrijheid’ doorgaans als positieve vrijheid gezien, bijvoorbeeld in het werk van John Rawls (1971), Amartya Sen (1985, 1990) en Martha Nussbaum (2011). Deze filosofen bekritisieren de nadruk op negatieve vrijheid omdat het in vele gevallen een lege vrijheid is—het is een formele vorm van vrijheid die ons nog niets vertelt over wat iemands waardevolle opties echt zijn. Iemand zonder geld heeft de formele vrijheid om eten te kopen: niemand zal haar tegenhouden om een winkel binnen te lopen om daar eten te kopen. Echter, ze heeft niet de *reële mogelijkheid* om eten te kopen omdat ze geen geld heeft. Armen hebben dus doorgaans niet minder negatieve vrijheid als niet-armen, maar wel veel minder positieve vrijheid.

Een derde vorm van vrijheid is “*vrijheid als non-dominantie*”—de idee dat vrijheid erin bestaat dat je vrij bent van de druk van anderen om je te onderwerpen aan wat zij willen dat jij doet. In Nederland anno 2018 moet men denken aan werknemers die onder een tirannieke baas werken en daardoor niet de vrijheid hebben zelf hun werk in te richten of inspraak te hebben in hun arbeidsomstandigheden, of een vrouw die niet economisch zelfstandig is die zich gedwongen voelt mee te gaan met de wensen van haar dominante man—omdat ze zich afhankelijk voelt van hem en vreest voor de negatieve gevolgen als ze hem niet langer zijn zin geeft.

Hoe zou het basisinkomen vrijheid kunnen vergroten? Een basisinkomen is een onvoorwaardelijk inkomen voor iedereen, maar als een basisinkomen betaald wordt uit belastingen op arbeid, consumptie, vermogen of winst, dan dit zal onvermijdelijk betekenen dat de belastingen voor sommigen zullen toenemen. Hogere belastingen zijn een inkrimping van de negatieve vrijheid, want diegenen die ze moeten betalen worden gehinderd in het zelf kunnen bezitten van het geld dat ze nu via de belastingen betalen en dat ze in een alternatief scenario zouden kunnen behouden. Theoretisch gezien kan een basisinkomen tot een vergroting van positieve vrijheid leiden voor de ontvangers bij wie hun financiële positie er netto op vooruitgaat. Daarnaast krijgen mensen meer opties om te kiezen om minder te werken, om een bedrijf op te starten, om te zorgen in plaats van betaald werk te doen, enzovoort.

Echter, empirisch gezien is het erg onzeker of een basisinkomen-scenario, in vergelijking met de voorzieningen van het alternatieve scenario dat evenveel kost, tot een grotere of kleinere positieve vrijheid leidt. Voorstanders gaan er altijd van uit dat het basisinkomen de positieve vrijheid van mensen vergroot, vooral degene onderaan de arbeidsmarkt. Maar dit is bijna onmogelijk om te concluderen, omdat je hiervoor het basisinkomen zou moeten vergelijken met een situatie waarin dezelfde hoeveelheid geld dat belast en in de welvaartstaat geïnvesteerd wordt, *aan andere positieve-vrijheid-expanderende-maatregelen* uitgegeven wordt. Dus als we de extra belastingopbrengsten die nodig zijn om een basisinkomen te genereren zouden investeren in het beter maken van de publieke sector, en het uitbouwen van voorzieningen voor burgers met beperkte positieve vrijheden, zou dit dan meer of minder vrijheidsverhogend zijn dan de invoering van het universeel basisinkomen? Dit geldt in het bijzonder voor de investeringen in publieke diensten waarvan in Nederland op dit moment de vraag bestaat of de kwaliteit en toegankelijkheid voor iedereen gewaarborgd is: primair en voortgezet onderwijs, speciaal onderwijs, gezondheidszorg (zowel somatisch als geestelijk en voor alle leeftijden), als ook adequate en betaalbare sociale huisvesting. Ook de toegankelijkheid tot het rechtssysteem en de diensten die

de politie biedt staan onder grote druk. Deze publieke voorzieningen zijn onder andere nodig om onze interne capaciteiten en vermogens te laten ontwikkelen, als ook ze te beschermen tegen erosie op volwassen leeftijd. Indien er in deze voorzieningen nog grote kwaliteits- of toegankelijkheidsslagen te maken zijn, dan is de eerste vraag of die investeringen niet zouden leiden tot meer positieve vrijheid dan een basisinkomen. Dát is de vraag die aanhangers van het positieve vrijheidsideaal moeten stellen, en die nu nauwelijks gehoord wordt (of er wordt van uitgegaan dat deze voorzieningen op orde zijn, wat zeer discutabel is).

Indien een basisinkomen niet betaald hoeft te worden door de gemeenschap waar het uitgekeerd wordt, is het uiteraard een heel ander verhaal: dan is het als geld dat van buitenaf ingepompt wordt in die gemeenschap en economie. In dat geval is het nogal logisch dat we een stijging van positieve vrijheid kunnen verwachten, een daling van de armoede, en allerlei andere positieve effecten, omdat het hier over een netto financiële injectie gaat. Dat was het geval in bijna alle basisinkomen-experimenten die positieve effecten hadden op de ontvangers: in Alaska wordt het basisinkomen gefinancierd door de olie die uit de grond wordt gepompt, dus het geld komt van een natuurlijke hulpbron die daar toevallig zit; en in Otjivero (Namibië) werd het basisinkomen gefinancierd door een coalitie van buitenlandse kerken, vakbonden en private donors. Zoals Bas van der Klaauw (2015) aangeeft, zouden die experimenten vergelijkbaar zijn met een scenario waarin Duitsland het basisinkomen voor Nederland zou gaan financieren. Uiteraard zou dat onze positieve vrijheden significant vergroten, net zoals dat het geval was in de meeste basisinkomen-experimenten. Maar dat is niet wat er gebeurt als we een basisinkomen in Nederland vanuit onze eigen financiële middelen gaan financieren. Er is een groot verschil tussen een basisinkomen met geld dat de gemeenschap (zoals een land) zelf moet ophoesten, versus een basisinkomen waarbij het geld van buitenaf komt. Bovendien vinden veel experimenten plaats in gebieden waar geen sociale infrastructuur is die te vergelijken is met de Nederlandse verzorgingsstaat. Mijns inziens hebben Van Parijs en Vanderborgh (2017) en het team van het Centrum voor Sociaal Beleid (Boone *et al.* 2018) daarom gelijk als ze stellen dat we heel voorzichtig zijn met wat we denken te kunnen leren uit de bestaande basisinkomen-experimenten. We kunnen uit die experimenten niet afleiden dat een basisinkomen dat in Nederland zou ingevoerd worden en door Nederland zelf gefinancierd zal worden, tot een grotere positieve vrijheid zou leiden dan bestaande of mogelijke alternatieven. Dat kan alleen maar geconcludeerd worden door een heel concreet en gedetailleerd voorstel, wat ook duidelijk maakt waar het geld vandaan komt, uit te werken, en de juiste gedragseffecten daarin mee te nemen (vb. of mensen meer of minder zullen werken indien er een basisinkomen ingevoerd zal worden).

Voorstanders van een basisinkomen dragen ook aan dat het vrijheid als non-dominantie zou versterken. Indien een basisinkomen voldoende hoog is, lijkt me dat een terechte conclusie: het versterkt de onderhandelingssituatie van werkenden indien ze tegen een werkgever 'neen' willen zeggen. Ze kunnen een geloofwaardig dreigement maken de baan niet te aanvaarden of de baan te verlaten indien de arbeidsvoorwaarden onvoldoende aantrekkelijk zijn, of indien de werkomstandigheden alles bij elkaar genomen negatief zijn, omdat ze een basisinkomen hebben om op terug te vallen.

Een basisinkomen vermindert (of elimineert) ook de dominantie die de uitvoerders van de conditionele financiële voorzieningen van de huidige welvaartsstaat hebben over de mensen die die voorzieningen nodig hebben. Het gaat daarbij om het (vaak stigmatiserend) onderzoeken en beoordelen of iemand wel echt gehandicapt is, of de werkloze wel echt zijn best doet om te solliciteren, enzovoort. Dit wordt door heel wat rechthebbenden op deze regelingen ervaren als stresserend, stigmatiserend, of vernederend—en men ervaart dat men afhankelijk is van de buurtteammedewerker of gemeentelijke ambtenaar die gaat bepalen hoe hulpbehoevend iemand echt is. Deze vormen van controle en beoordeling vallen bij een basisinkomen weg, en zijn een vergroting van de vrijheid-als-nondominantie van deze mensen.

Echter, als een basisinkomen niet hoog genoeg is (dus lager dan de bedragen die burgers nodig hebben om uit de armoede te blijven—en dat is voor gehandicapten omwille van hun specifieke zorgbehoeften hoger dan het bijstandsniveau), dan zullen voor deze burgers met bijzondere behoeften nog steeds aanvullende inkomensmaatregelen nodig zijn. Met andere woorden, als een basisinkomen lager ligt dan wat een gehandicapte die in de bijstand zit momenteel krijgt, dan zullen deze mensen nog steeds onderworpen worden aan deze vormen van controle en beoordeling. Dit illustreert ook twee punten die in sectie 2 gemaakt zijn—namelijk dat het cruciaal is menselijke diversiteit mee te nemen in de analyse, en dat de details van de hoogte van het basisinkomen als ook de andere onderdelen van het ‘totaalpakket’ ertoe doen voor men zich een oordeel kan vormen over de wenselijkheid van een basisinkomen.

4

BESTAANSZEKERHEID EN ARMOEDEBESTRIJDING

Een belangrijke set van waarden in de evaluatie van publieke instituties en beleid is de mate waarin deze de bevolking kunnen beschermen tegen armoede, en enige zekerheid kunnen geven dat er altijd een vangnet voor hen zal zijn in geval van ziekte, arbeidsongeschiktheid of andere vormen van pech. Deze waarden, die zeer nauw met elkaar verbonden zijn, verklaren de enorme steun die de uitbouw van de welvaartsstaat heeft gekend in de tweede helft van de 20^e eeuw. De welvaartsstaat heeft twee functies: solidariteit tussen mensen met verschillende mogelijkheden en kansen enerzijds, en het verzekeren tegen risico's die in principe iedereen kunnen treffen anderzijds. Voorbeelden van de risico's waartegen de welvaartsstaat ons verzekert zijn werkloosheid, armoede bij ouderdom, of de gevolgen van ziekte of arbeidsongeschiktheid. Door het delen van sociale risico's door grote aantallen, weet iedereen dat hij of zij met een kleine bijdrage via het stelsel van sociale zekerheid en belastingen er altijd zeker van kan zijn dat er een minimaal niveau van welvaart gegarandeerd is. Indien deze verzekeringen door private verzekeraars zouden worden aangeboden, zouden zij een sterke prikkel hebben om deze markt 'af te romen' en de mensen met de grootste risico's te weigeren. Doordat deze taak in de Europese welvaartsstaten bij de overheid ligt, en niet in handen van private verzekeraars, wordt er ook niemand uitgesloten, en genieten alle burgers van een minimaal niveau van sociale zekerheid en bescherming tegen precariteit. Dat is uiteindelijk beter voor iedereen (Heath 2006).

Hoe scoort een basisinkomen op deze waarden? Dit is een empirische vraag. Indien een basisinkomen op het niveau van de armoedegrens ligt, en het basisinkomen niet belast wordt, dan zou het in principe alle mensen uit de armoede moeten kunnen tillen—omdat het niet de problemen heeft met de ‘niet-opname’ die de conditionele voorzieningen wel hebben⁸ (Boone *et al.*, 2018: 70-77). Maar kan het basisinkomen armoede elimineren? Dat kan alleen indien er maatschappelijk draagvlak ontstaat om de belastingdruk te verhogen, dit wil zeggen, een bereidheid om (aanzienlijk) meer belastingen te betalen. De reden daarvoor is dat er een trilemma is tussen drie mogelijke doelen van het basisinkomen: de onvoorwaardelijkheid; het doel armoede weg te nemen; en de betaalbaarheid, begrepen als het niet of niet-significant verhogen van de effectieve belastingdruk (Martinelli 2017). Ofwel is een basisinkomen fiscaal neutraal, maar dan is het niet hoog genoeg om de armoede weg te nemen. Ofwel is het fiscaal neutraal en neemt het de armoede weg, maar dan is het niet universeel, omdat het enkel kan worden toegekend aan een beperkte groep, bijvoorbeeld mensen die arm zijn of een hoog risico lopen op armoede. Dit heeft dan niet alleen gevolgen voor het draagvlak, maar maakt het ook opnieuw een conditionele voorziening die mensen moet uitsluiten en waar dus controlemechanismes voor opgetuigd of in stand gehouden moeten worden. Met andere woorden, dat is geen basisinkomen meer.

Als we het basisinkomen voldoende hoog maken, waardoor alle ontvangers automatisch uit de armoede blijven, dan is de grote vraag of zo'n basisinkomen betaalbaar is. Men kan deze vraag op een utopische manier beantwoorden – door te stellen dat in een andere, theoretisch mogelijke wereld, een basisinkomen betaalbaar zou zijn. Dat gaat dan over ‘betaalbaarheid’ in termen van logische mogelijkheden. Of men kan de vraag over betaalbaarheid aan de kant schuiven als een vraag die er niet toe doet, omdat we eerst de geesten moeten laten rijpen of gewoon zouden moeten gaan inzien dat betaalbaarheid een puur ideologische kwestie is. Maar dan verlaten we het terrein van de argumentatie en gaan verder op het terrein van de retoriek. Wie op wetenschappelijk verantwoorde wijze voor of tegen een basisinkomen wil pleiten, moet aantonen dat het (niet) betaalbaar is binnen de fiscale parameters die (nu of op termijn) haalbaar zijn, daarbij rekening houdend met individuele gedragseffecten en politieke machtsverhoudingen. Of de voorstander van een basisinkomen kan besluiten dat op korte termijn een volledig basisinkomen niet haalbaar is, en zijn of haar pijlen richten op het doordenken van redenen waarom sommigen (dan wel iedereen) bereid zouden moeten zijn meer belastingen te betalen. Zodra de bereidheid om meer belastingen te betalen significant toeneemt, verzwakt het trilemma waarin het basisinkomen momenteel gevangen zit, en wordt armoedebestrijding een waarde die ook met een basisinkomen aangepakt kan worden.

De studie die door de onderzoekers van het Centrum voor Sociaal Beleid is gemaakt (Boone *et al.* 2018: hfst 8) kan ons helpen deze theoretische beschouwingen empirisch in te vullen—en dat leidt tot een ontvullende literatuur voor voorstanders van een basisinkomen. De eerder gepubliceerde microsимулатies, als ook de microsимулатies van Marx en collega's zelf, stemmen niet optimistisch. In alle scenario's

⁸ “Non-take-up”, of “niet-opname”, is de mate waarin iedereen die recht heeft op een sociale uitkering of voorziening, die ook effectief ontvangt.

die doorgerekend werden, stijgt het armoederisico; bovendien is het percentage dat onder het huidige systeem niet arm is maar wel arm wordt bij invoering van een basisinkomen onder alle scenario's *groter* dan het percentage dat nu arm is en door invoering van een basisinkomen ontsnapt aan de armoede. Zoals economen al vaak geconcludeerd hebben, is in een land als Nederland met een uitgebreide bescherming van de lage inkomensgezinnen, een basisinkomen geen effectieve maatregel om armoede te verminderen. In landen die momenteel geen of slechts een heel zwakke welvaartstaat hebben, kan die conclusie mogelijk anders zijn, omdat de vergelijking daar gebeurt met een andere situatie.

5

WELVAART EN KWALITEIT VAN LEVEN

Een andere reden die vaak wordt aangedragen voor een basisinkomen is dat het een beter leven mogelijk maakt indien we kwaliteit van leven op een andere manier begrijpen. De focus komt dan niet te liggen op deelname aan de arbeidsmarkt en waarbij onze koopkracht als een proxy voor welzijn wordt genomen, maar in termen van een leven dat tot voldoening en geluk leidt.

In de filosofie wordt een onderscheid gemaakt tussen 'welvaart' en 'kwaliteit van leven'. *Welvaart* gaat over de materiële kant van iemands leven, en daar kan besteedbaar inkomen (en vermogen) een goede indicator voor zijn. *Kwaliteit van leven* zelf omvat echter ook elementen die niet-economisch en niet-materieel zijn, zoals publieke gezondheid, sociale relaties, de steun van anderen waarop iemand kan rekenen, de afwezigheid van excessieve vormen van stress, vrije tijd, kunnen zorgen voor familieleden, vrienden, de buurt, en de natuurlijke omgeving, toegang tot (en kwaliteit van) natuurlijke gebieden waarin we zelf ook vertoeven (bossen, nationale parken etc.) of waarvan we gebruik maken, de mogelijkheid te participeren in politiek en in coöperatieve initiatieven in de gemeenschap (lokaal, nationaal of internationaal), enzovoort. Dit idee van kwaliteit van leven heeft wortels in Aristoteles' begrip van menselijk floreren, maar is in recente tijden vooral uitgewerkt in de capability benadering die door Amartya Sen (1985, 1990) ontwikkeld is. Het basisinzicht is eenvoudig: hoeveel geld iemand heeft, of de hoeveelheid materiële spullen en consumptiegoederen iemand zich kan veroorloven, zegt niet alles over hoe hoog de kwaliteit van leven van die persoon is. Veel andere factoren, zoals de kwaliteit van de rechtstaat, de specifieke set van sociale instituties, sociale normen, de materiële omgeving, enzovoort, bepalen wat de kwaliteit van leven van een bevolking is.

Een veelgehoord argument voor het basisinkomen is dat het de kwaliteit van leven zal verhogen omdat het mensen gezonder zal maken, het mogelijk maakt minder uren te werken, en het mogelijk maakt te kiezen om te zorgen in plaats van betaalde arbeid te doen. Het zou mensen ook in staat stellen te kiezen voor wat ze echt belangrijk vinden, en zich niet gedwongen voelen de baan die ze kunnen krijgen aan te nemen, omdat ze nu eenmaal brood op de plank moeten brengen (dit is het punt waarop positieve vrijheden en kwaliteit van leven elkaar raken en overlappen).

Dit is zeker geen onzinnige hypothese, maar lijkt mij extreem moeilijk om met enige zekerheid te zeggen wat de gevolgen van de invoering van een basisinkomen zullen zijn op de kwaliteit van leven van mensen. Ook hier geldt dat het belangrijk is om in onze analyses ruimte te maken voor details en complexiteit, en rekening te houden met de heterogeniteit in de bevolking. Laat mij dit aan de hand van twee punten illustreren.

Ten eerste, *onbetaalde zorgarbeid*. Het basisinkomen zou het mogelijk maken voor mensen (in de praktijk zijn dit doorgaans vrouwen) om onbetaalde zorg te verrichten, in plaats van zich omwille van financiële noodzaak gedwongen te voelen een betaalde baan te nemen. Echter, dit is maar het begin van de analyse, zoals we in sectie 2 al aangaven. We weten uit de sociaal-wetenschappelijke en filosofische analyses van zorg dat dit niet zonder meer als een activiteit gezien moet worden die bijdraagt aan de kwaliteit van leven van mensen die deze zorg verlenen. Te veel zorgen, zeker in het geval van mantelzorg voor zieken, gehandicapten, of ouderen, kan ervaren worden als erg zwaar, en leidt tot een lagere kwaliteit van leven van de mantelzorger. Een groot deel van de feministische strijd bestond er precies in om te pleiten dat vrouwen minder zouden moeten zorgen waardoor ze zich ook meer zouden kunnen ontwikkelen in de publieke sfeer en mannen meer zouden zorgen (Robeyns 2011). Echter, de empirische verwachting is dat de introductie van een basisinkomen zal leiden tot een *vergroting* van de kloof tussen hoeveel mannen zorgen en vrouwen zorgen (Robeyns 2001, Boone *et al.* 2018).

Heel wat voorstanders van een basisinkomen vinden dat geen probleem: zij gaan er impliciet van uit dat als iemand ergens voor kiest en die keuze wordt niet gestuurd door geldelijke prikkels, dat die keuze dan de optimale keuze voor die persoon is (bijvoorbeeld, Van Parijs 2001). Deze libertaire houding ontkent echter wat we weten uit de sociale wetenschappen, namelijk dat menselijke keuzes ook gestuurd worden door een hele set van 'sociale krachten' - sociale normen, patronen van verwachtingen, tradities, bestaande machtsverhoudingen, enzovoort. Voorstanders van een basisinkomen denken dat die sociale krachten geen normatieve of politieke betekenis hebben, zijn dus blind voor de mogelijke effecten die de introductie van een basisinkomen heeft in een sociale setting waar die sociale krachten aanwezig zijn, en wat gevolgen kan hebben voor zowel de positieve vrijheden als de kwaliteit van leven van de groepen die aan het kortste einde trekken in het sociale krachtenveld. Dit probleem lijkt zich in Nederland vooral voor te doen wat betreft de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen.

Een tweede voorbeeld van de bijkomende complexiteit als we het over de verwachte effecten van een basisinkomen op de kwaliteit van leven hebben, is de vraag welke rol *betaalde banen* spelen voor de kwaliteit van leven van mensen. Voorstanders van een basisinkomen hebben vaak een negatieve houding tegenover veel arbeid die momenteel op de arbeidsmarkt gebeurt. Maar arbeid heeft voor veel mensen ook positieve effecten, zoals het geven van structuur aan hun dag, sociale contacten, het vermijden van eenzaamheid, een gevoel van eigenwaarde, etc. Dit is ook een van de redenen waarom Kleinknecht *et al.* (2016) pleiten voor basisbanen, in plaats van basisinkomen.

Er spelen twee verschillende zaken bij de vraag wat de verschillende effecten zijn op de kwaliteit van leven van twee verschillende institutionele voorstellen: werken aan hoge participatie in hoge kwaliteit banen voor iedereen, versus een basisinkomen. Het eerste punt is de legitimiteit van paternalisme. De vraag is of mensen altijd kiezen wat in hun eigen belang is. Wij maken vaak beslissingen zonder de lange-termijn effecten te kunnen overzien, terwijl die er wel zijn, en sociaal-wetenschappelijk onderzoek ons daar ook iets over kan vertellen. Zo heeft, bijvoorbeeld, het volledig terugtrekken uit de arbeidsmarkt rond de geboorte van een kind een levenslang negatief effect op het inkomen van vrouwen, wat hun economische zelfstandigheid niet ten goede komt, en het risico op armoede na scheiding verhoogt. Het is dus voor de meeste vrouwen (er zijn altijd uitzonderingen en speciale omstandigheden) beter om de band met de arbeidsmarkt niet volledig door te knippen, als je je kansen en ook kwaliteit van leven op de lange termijn niet wilt compromitteren. In allerlei ander beleid wordt ook erkent dat als we volledig vrij zouden zijn, velen van ons (bijna iedereen, wellicht), op een aantal domeinen keuzes zouden maken die mogelijk onze eigen lange-termijn belangen niet dienen, of keuzes waarbij we een slechte inschatting maken van risico's. Daarom worden we (zo goed als) verplicht ons te verzekeren voor gezondheidszorg en voor pensioenopbouw, en dat komt ongetwijfeld onze kwaliteit van leven ten goede. Echter, voorstanders van een basisinkomen zijn doorgaans erg wars van paternalisme op dit vlak. Ze erkennen vaak dat mensen wel beslissingen kunnen maken die hun eigen welzijn op termijn kunnen schaden, maar dat elke individuele mens zelf moet weten wat goed voor hem/haar is, ook als dat een risico inhoudt dat mensen hun eigen lange-termijn kwaliteit van leven mogelijk schaden. Dit raakt opnieuw aan het punt van sociale krachten, die ook onze keuzes kunnen beïnvloeden, en de vraag of we daar in de vormgeving van beleid en sociaal-economische instituties rekening mee moeten houden.

Een ander, en wellicht ethisch meer problematisch punt, is dat als de keuze zou zijn tussen basisbanen of basisinkomen, dat er heel wat mensen met een basisinkomen toch geen baan kunnen krijgen, omdat niemand hen een baan aanbiedt. Het economische denken gaat er van uit dat de prijsprikkel de belangrijkste prikkel is waarop mensen reageren, dus als de prijs van arbeid (loon) waarvoor mensen willen werken maar laag genoeg is, dat mensen altijd wel een baan zullen vinden. Maar voor heel wat zwakkeren in de samenleving geldt dat niet: er zijn voor hen nauwelijks banen, behalve de banen die gecreëerd worden door sociale ondernemers of door de overheid. De huidige ontwikkelingen in Nederland na de invoering van de participatiewet en de sluiting van heel wat sociale werkplaatsen laten dat zien: werkgevers op de arbeidsmarkt hebben de meest productieve arbeidsgehandicapten afgeroomd, en de mensen met de zwakste papieren op de arbeidsmarkt zitten thuis, zonder uitzicht op werk, zonder structuur aan hun dag, met een terugval in hun sociale contacten en netwerk, en mogelijk ook negatieve gevolgen voor hun welzijn en welbevinden. En in onze arbeidsmarkt waar het eenvoudige werk minder voor handen is en de werkdruk enorm toegenomen is, is het maar de vraag hoeveel werk de markt zal creëren voor mensen die traag zijn, veel aansturing en ondersteuning nodig hebben, en daarom minder productief zijn. Echter, het is ook de vraag in hoeverre die mensen gemakkelijk te identificeren zijn: het gaat hier niet altijd om gehandicapten waarbij de handicap eenvoudigweg vast te stellen is; vooral op het domein van mentale

gezondheid/psychiatrische condities is er een hele grijze overgang tussen 'gezond' en 'gehandicapt'. (Ik kom op deze groep terug in de volgende sectie, wanneer we naar de waarde 'sociale rechtvaardigheid' kijken).

6

SOCIALE EN VERDELLENDE RECHTVAARDIGHEID

Veel voorstanders van het basisinkomen stellen dat het basisinkomen meer sociale en verdelende rechtvaardigheid zou realiseren. Een basisinkomen zou ons een minder ongelijke of meer rechtvaardige samenleving bezorgen.

Vele filosofische discussies over verdelende rechtvaardigheid zijn te technisch of specialistisch om hier besproken te worden (zie bijvoorbeeld Lamont en Favor 2017 of Olsaretti 2018). Voor deze Annotatie kunnen de volgende inzichten uit de literatuur over verdelende rechtvaardigheid volstaan. Ten eerste zijn de theorieën over herverdelende rechtvaardigheid het over een aantal morele principes grotendeels eens, zoals het principe dat iedereen gelijke kansen zou moeten krijgen, en dat mensen niet omwille van moreel irrelevante factoren gediscrimineerd zouden mogen worden. Daarnaast zijn, met uitzondering van libertaire theorieën, de theorieën het ook eens over de morele onwenselijkheid van een te grote mate van ongelijkheid, en over het principe dat niemand onder een bepaald minimum zou mogen vallen.

Wat betekent dit nu voor het basisinkomendebat? Je kan een basisinkomen alleen maar beoordelen als je weet op welke normatieve gronden je het bepleit. Als rechtvaardigheid je belangrijkste reden is om voor een basisinkomen te pleiten, zou een basisinkomen wellicht aan de volgende doelen moeten voldoen: het zou de oneerlijke ongelijkheid moeten doen afnemen, het zou de (onvrijwillige) armoede moeten verminderen, het zou de vooruitzichten (kansen, verwachte kwaliteit van leven) van de minstbedeelden moeten verbeteren (Rawls 1971), en het zou onrechtvaardigheden die verbonden zijn aan identiteiten (vb. raciale discriminatie) niet mogen versterken.⁹

Als we naar de effecten van een basisinkomen op de kansen van de minstbedeelden kijken, moeten we eerst weten welke groep de minstbedeelden zijn. Daarover bestaat geen eenduidigheid of eenvoudig antwoord, maar m.i. zijn drie groepen mogelijke kandidaten.¹⁰ Ten eerste, *kinderen* die in armoede opgroeien. Zij zijn door hun leeftijd en ontwikkelingsfase zeer kwetsbaar, en dragen de gevolgen van armoede lang met zich mee. Dus, de vraag is hoe een basisinkomen hen raakt. Het is in ieder geval wel opvallend dat de meeste basisinkomendiscussies weinig aandacht besteden aan de vraag hoe hoog het basisinkomen voor kinderen zou moeten zijn. Gegeven hun grote kwetsbaarheid, en gegeven dat zij ook grote behoeftes hebben,

⁹ Er bestaan meer veeleisende vormen van rechtvaardigheidsdenken, zoals het toevalsegalitarisme; dat wordt besproken in sectie 8, wanneer we het wederkerigheidsprincipe in het basisinkomendebat analyseren.

¹⁰ Een andere mogelijke groep die 'de minstbedeelden' zou kunnen zijn, zijn vluchtelingen (met en zonder papieren) en migranten. Het basisinkomen wordt echter doorgaans enkel verstrekt aan permanent ingezetenen, omdat het anders een veel te sterke aanzuigende werking zou hebben. Migrant zouden dan bijvoorbeeld hetzelfde bedrag van het basisinkomen via de inkomensbelasting kunnen 'terugverdienen'.

namelijk voor zorg, dienen we bij het uitwerken van concrete basisinkomenvoorstellen te overwegen om de basisinkomens voor kinderen hoog te maken - wellicht net zo hoog als voor volwassenen. Dat gebeurt niet in de microsimulaties die reeds plaats hebben gevonden - wellicht omdat het met een laag basisinkomen voor kinderen al een enorme inspanning vergt om het basisinkomen te kunnen financieren.

Een tweede groep die als de meest kwetsbare en minstbedeelden groep zou kunnen gelden, zijn *arbeidsgehandicapten*—mensen met langdurige ziektes, fysieke beperkingen die hun mogelijkheden beperken en de behoefte aan ondersteuning vergroten, en mensen met zorgvragen op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg en de psychiatrie. In vergelijking met de huidige voorstellen die op tafel liggen over hoe de arbeidsmarkt voor arbeidsgehandicapten te veranderen, zou een basisinkomen dat op het niveau van de bijstand of hoger ligt, zeker een verbetering zijn—maar die huidige voorstellen zijn dan ook vanuit rechtvaardigheidsperspectief totaal niet te legitimeren, omdat mensen met een handicap aanzienlijk *minder* kansen krijgen dan mensen zonder handicap. We moeten echter een basisinkomenvoorstel vergelijken met andere mogelijke voorstellen van dezelfde budgettaire omvang. Economen hebben al vaak gezegd dat een basisinkomen een dure en ineffectieve maatregel is omdat je als je inzoomt op alleen de groepen die echt grote behoeften en noden hebben, je met hetzelfde geld veel meer kan bereiken. Het probleem blijft de 'niet-opname'; en een ander vraagstuk blijft in hoeverre deze groep van arbeidsgehandicapten zelf liever een basisbaan wil in plaats van een basisinkomen (wat onder andere zou vergen het opnieuw uitbouwen van de sociale werkplaatsen)

De derde groep zijn *daklozen*. Zij leven doorgaans in een nog penibeler situatie dan de groep die hierboven beschreven werd (al is er overlap). Indien er geen onmogelijke barrières opgeworpen worden voor deze groep om het basisinkomen te ontvangen (zoals: je moet ingeschreven staan op een vaste woonplaats, en dat mag geen daklozenopvang zijn), dan lijkt een basisinkomen voor hen een grote ondersteuning om hun leven weer op de rails te krijgen. Echter voor deze groep wordt vaak gepleit om eerst en vooral te zorgen dat ze over een woning beschikken - wat opnieuw de spanning tussen het uitkeren van een basisinkomen versus het garanderen van basisvoorzieningen naar voren brengt, in dit geval sociale huisvesting.

Als het primaire doel van het basisinkomen is om een samenleving met meer sociale/verdelende rechtvaardigheid te creëren, en we volgen daarbij filosofen zoals John Rawls (1971) die stelt dat we daarbij vooral de situatie van de minstbedeelden moeten proberen te verbeteren, dan moeten we ons de vraag stellen of deze groepen het meeste gebaat zijn met een basisinkomen, of met een andere set van maatregelen. Daarop is in algemene termen geen antwoord te geven. Zoals gezegd, het hangt af van het precieze totaalpakket van overheidsmaatregelen en hun effecten waar het basisinkomen deel van uitmaakt. Maar wat in ieder geval wel belangrijk is om te onderstrepen, is om de vraag naar de wenselijkheid van het basisinkomen vanuit het perspectief van deze kwetsbare groepen te bekijken.

7

HET ARGUMENT VAN DE COLLECTIEVE ERFENIS

Over waarden wordt veel gediscussieerd in de filosofie—zowel over hoe men een algemene waarde conceptualiseert (specificeert) maar ook over hoe men waarden tegenover elkaar moet afwegen. Maar naast de waarden die in de vorige secties besproken zijn, zijn er twee belangrijke principes die in het basisinkomendebat een belangrijke rol spelen. Het eerste is het principe of argument van de collectieve erfenis van voorgaande generaties, wat een fundament kan bieden voor een basisinkomen. Dat zal ik in deze sectie bespreken. Het andere principe is het wederkerigheidsprincipe dat de basis vormt voor het belangrijkste argument tegen het basisinkomen, en wordt besproken in sectie 8.

Het principe van de collectieve erfenis stelt dat een aanzienlijk deel van de welvaart die in huidige generatie geproduceerd wordt, voortbouwt op prestaties die toe te schrijven zijn aan (inspanningen en investeringen van) voorgaande generaties. Een belangrijke verklaringsfactor voor de welvaart die burgers kunnen genieten in een land, is de kwaliteit van de politieke en economische instituties als ook het algemene niveau van menselijk kapitaal in een land (Acemoglu en Robinson 2012). Wie dus geboren wordt in een rijk, ontwikkeld land, heeft gewoon ontzettende mazzel—maar dankt de vruchtbare context waarbinnen hij zijn inkomen kan gaan verwerven (via arbeid of ondernemerschap) niet aan zichzelf: integendeel, dat hebben voorgaande generaties opgebouwd. Bovendien vloeit succesvolle innovatie voort uit het voortbouwen op de eerdere pogingen tot innovatie die door onze voorgangers zijn gebeurd: dit is een cultureel-evolutionair proces waarin mislukkingen ook een cruciale rol spelen (Heath 2014: 84-85). Een aanzienlijk deel van de innovatie waarop deze generatie voortbouwt is dus te danken aan innovaties van wetenschappers en onderzoekers die hun ontdekkingen en innovaties met publieke middelen financierden; het morele eigendomsrecht van die basis waarop voortgebouwd wordt ligt daardoor bij iedereen die deel uitmaakt van die politieke gemeenschap.

Het argument van de collectieve erfenis stelt dat deze collectieve erfenis een zeer belangrijke factor is in het bepalen van de individuele welvaart die personen kunnen vergaren, en dat daarom een deel van de welvaart die gecreëerd wordt op basis van die collectieve erfenis onder iedereen verdeeld zou moeten worden. Let wel, het argument van de collectieve erfenis zegt niet dat de welvaart die gecreëerd wordt *gelijk* verdeeld zou moeten worden. Eén argument om ongelijkheden toe te staan is dat er compensatie nodig is voor de inspanningen die nodig zijn om die nieuwe welvaart te genereren; dit is een fairness-argument (Van der Veen 2011). Een ander argument ziet er misschien op het eerste zicht hetzelfde uit, maar is een efficiëntie-argument: als we willen dat die totale welvaart groot (of zelfs zo groot mogelijk) is, dan zullen er prikkels nodig zijn om mensen te motiveren hun talenten op die plekken in te zetten waar ze een significante bijdrage aan die totale welvaart kunnen leveren.

Deze manier om naar de collectieve eigendom van de welvaart van een samenleving te kijken leidt tot een hele andere manier van denken dan de heersende ideologie waarin we zowel de successen van mensen, maar ook hun falen, primair en

voornamelijk terugvoeren op *individuele* factoren. Maar dat is een illusie. Het is gebaseerd op een sociale ontologie die totaal niet strookt met wat we weten uit de sociale wetenschappen. Wie het perspectief gewisseld heeft en ziet dat belangrijke causale factoren van onze successen op conto van de samenleving en vooral de welvaart van voorgaande generaties gebaseerd zijn, kan gemakkelijk de stap zetten naar het rechtvaardigen van een basisinkomen op basis van deze collectieve eigendom. Volgens de econoom Herbert Simon (2000) zou op dergelijke morele gronden 90% van de inkomens van personen herverdeeld mogen worden. Zelf als men daar 70% van maakt, kan men volgens Simon in de Verenigde Staten alle voorzieningen van de verzorgingsstaat behouden en iedereen nog een jaarlijks basisinkomen van zo'n 8.000 dollar (op het niveau van het jaar 2000) uitkeren. Deze snelle berekening stemt dus veel optimistischer dan de berekeningen uit de bestaande microsimulatiemodellen. De grote, en allereerste vraag in het basisinkomendebat zou dus wellicht moeten zijn: hoe sterk is dit argument van de collectieve erfenis van voorgaande generaties, en hoe groot is de overtuigingskracht van dat argument?

Merk op dat het argument van de collectieve erfenis niet noodzakelijkerwijze moet ingezet worden om te pleiten voor een *basisinkomen*; men kan het ook aanwenden om te pleiten voor een forse investering in *basisvoorzieningen*, en in de publieke sector in het algemeen (Vandenbroucke 2017). Stel dat we in staat zijn om de belasting op de hogere inkomens, of op de vermogens of op bedrijfswinsten, in Nederland te verhogen. Moet onze prioriteit dan zijn om huizen beschikbaar te stellen voor de daklozen, het vmbo en mbo een kwaliteitsimpuls te geven, en de sociale werkplaatsen weer in ere te herstellen? Of moeten we iedere persoon, ongeacht noden en behoeften, een paar honderd euro per maand geven? Het argument van de collectieve erfenis geeft ons een reden om veel verregaander te herverdelen, maar geeft ons nog geen argumenten waarom dat te doen via een onvoorwaardelijk basisinkomen, in plaats van een ruimere set aan voorzieningen voor wie ze nodig heeft.

8

HET WEDERKERIGHEIDSPRINCIPE

Het belangrijkste principiële en morele argument tegen het basisinkomen is dat het mensen toelaat om te profiteren van de noeste arbeid van anderen, en dat dit unfair is. Het basisinkomen wordt aan iedereen gegeven, en dus ook aan zij die wel iets zouden kunnen bijdragen aan de samenleving, maar dat niet willen. Ervan uitgaande dat het basisinkomen (in ieder geval gedeeltelijk) gefinancierd wordt met belasting op arbeid of andere vormen van inkomen, betekent dit dat anderen moeten werken om dit basisinkomen te financieren; het wederkerigheidsprincipe vereist dan dat wie kan, ook zijn steentje moet bijdragen. Wie dat niet doet, is een *freerider* - een vrijbuiters, of in de volksmond - een *profiteur*.

Om deze principiële kritiek te bespreken, is het behulpzaam om een onderscheid te maken tussen het wederkerigheidsprincipe als een abstract principe in een ideale wereld (of in een model), en het wederkerigheidsprincipe in de wereld zoals we die kennen.

Als we nadenken over *ideale* principes van rechtvaardigheid, lijkt het wederkerigheidsprincipe een belangrijk principe van rechtvaardigheid. Iedereen die gebruik maakt van de vruchten van de inspanningen van anderen, moet bereid zijn ook een gelijkaardige mate van inspanningen te leveren. Alleen de mensen die niet in staat zijn die inspanningen te leveren, wordt van deze wederkerigheidsverplichting vrijgesteld. In een ideale wereld zou een basisinkomen dus *ofwel* gefinancierd moeten worden uit een financiële bron die niet voortvloeit uit de inspanningen van anderen, *ofwel* zou een basisinkomen gepaard moeten gaan met de morele (dan wel politieke) plicht om ook een inspanning te leveren. Die bijdrage kan overigens verschillende vormen aannemen, en hoeft helemaal niet betaalde arbeid te zijn: het kan ook mantelzorg zijn, vrijwilligerswerk, politieke participatie, inzet voor de gemeenschap, enzovoort.

In dergelijke algemene termen is het wederkerigheidsprincipe niet omstreden; veel rechtvaardigheidsfilosofen omarmen het principe als ideaal. Maar de vraag is wat dit principe betekent in de praktijk van West-Europa anno 2019. Zou de introductie van een basisinkomen ook dezelfde onrechtvaardigheid omwille van het schenden van het wederkerigheidsprincipe in zich dragen als in de abstracte wereld waarin het ideaal wordt bestudeerd? Er zijn meerdere redenen om dat te betwijfelen.

Ten eerste zou een basisinkomen kunnen leiden tot een grotere arbeidsparticipatie, doordat mensen die nu 'gevangen' zitten in de bijstand, momenteel financieel geprikkeld worden om geen betaald werk te verrichten, gegeven de zeer hoge marginale belastingen op die arbeidsinkomsten. Een basisinkomen zou dus kunnen leiden tot het tegenwerken van de 'inactiviteitsval', en zo tot *grotere* wederkerigheid kunnen leiden (White 2006; Vanderborght & Van Parijs 2017: 102).

Ten tweede heerst er onder de meeste politiek filosofen (en ook heel wat economen en onderzoekers uit andere sociale wetenschappen) de overtuiging dat de huidige inkomens- en vermogensverdeling onrechtvaardig is. Indien een basisinkomen ertoe zou leiden dat bepaalde mensen geen (of niet langer) betaalde arbeid zouden verrichten, dan zijn dit wellicht dezelfde mensen die volgens de ongelijkheidsonderzoekers momenteel in een niet te rechtvaardige economisch kwetsbare situatie zitten. *Indien* de introductie van een basisinkomen de inkomens- en vermogensongelijkheid zou verkleinen zonder de per capita welvaart significant te verlagen, dan zou men kunnen beargumenteren dat de onrechtvaardigheid die gecreëerd wordt door de burgers die niets bijdragen niet opweegt tegen de veel grotere onrechtvaardigheid die weggenomen wordt doordat de onrechtvaardige ongelijkheden in inkomen en vermogen zouden verkleinen. Echter, voorstanders van een basisinkomen gaan er doorgaans van uit dat met een basisinkomen de financiële ongelijkheid zou verkleinen, maar het is een empirische vraag of dat wel het geval is. Dat hangt onder andere van het 'totaalpakket' af waar het basisinkomen deel van uitmaakt.

Ten derde houdt het wederkerigheidsprincipe in dat wie inspanningen kan leveren die bijdragen aan de totale welvaart van de gemeenschap, dat moet doen; maar wie niet in staat is dergelijke inspanningen te leveren, of wie nauwelijks een productieve bijdrage kan leveren, is vrijgesteld van die wederkerigheidsverplichting. Echter, het is niet altijd duidelijk voor een onafhankelijk beoordelaar (of andere derde partij) bij wie het een kwestie is van 'niet willen' en bij wie een kwestie van 'niet kunnen'. Vele

problemen in het domein van de mentale gezondheid en psychiatrie worden door een leek gezien als een kwestie van 'niet willen', terwijl wie de pathologie of de psychiatrische condities goed kent, weet dat het soms (eerder) een kwestie is van 'niet kunnen'. Een basisinkomen verlost ons van de noodzaak om dat soort oordelen te maken, die in Nederland op dit moment ook een rol spelen in de nieuwe participatiewet, waarbij voor alle gehandicapten en mensen met een psychiatrische conditie hun productiviteit ingeschat en bepaald dient te worden. Yannick Vanderborght en Philippe Van Parijs (2017: 102) concluderen daarom dat een basisinkomen wellicht de minst slechte maatregel is om te vermijden dat we onterecht mensen die ziek of beperkt zijn bestraffen door verkeerdelijk te veronderstellen dat ze lui zijn, in plaats van een mentaal gezondheidsprobleem of soortgelijke beperking te hebben.

Wat volgt er dan uit het voorgaande voor de ethische evaluatie van een basisinkomen?

Er zijn tot op zekere hoogte argumenten die voor het wederkerigheidsprincipe *als abstract principe* pleiten.¹¹ Maar in de praktijk, met een grote diversiteit aan mensen waarbij het niet altijd duidelijk is wie wel en niet kan bijdragen, en met grote bestaande ongelijkheden die niet te rechtvaardigen zijn, is het wederkerigheidsprincipe ethisch gezien geen sterk punt tegen het basisinkomen. Men zou nog steeds, als ideaal, kunnen stellen dat iedereen de plicht heeft bij te dragen aan het 'sociale product' (de totale, geaggregeerde welvaart), onder andere omdat deze welvaart nodig is om de zwakkeren die niet voor zichzelf kunnen zorgen te ondersteunen. Dit zou je als een abstract geformuleerde 'burgerplicht' kunnen zien, die deel uitmaakt van het sociale contract (Robeyns 2011: 47-49). Maar omwille van de praktische hindernissen zou dit enkel een moreel ideaal zijn, en geen afdwingbaar politiek principe.

Echter, het feit dat er een (naar mijn oordeel sterke) ethische argumenten zijn om het wederkerigheidsprincipe enkel op het morele vlak te laten spelen, en mensen daar niet concreet op af te rekenen en te controleren (met andere woorden niet als juridisch of politiek principe in te voeren), betekent nog niet dat er maatschappelijk draagvlak is om het wederkerigheidsprincipe in de praktijk los te laten. Gegeven de toegenomen mate waarin allerlei voorzieningen in de welvaartsstaat conditioneler zijn gemaakt op participatie en inspanningsverplichtingen, lijkt het er sterk op dat een groot gedeelte van de bevolking ook in de praktijk vindt dat men geen enkele vorm van uitkering zou mogen krijgen zonder bereid te zijn daarvoor een wederdienst aan de samenleving te bewijzen. Er lijkt een sterk sentiment te heersen dat men zijn uitkering moet *verdienen*; valt dit wel te rijmen met een basisinkomen?

Indien het maatschappelijke draagvlak voor het wederkerigheidsprincipe zeer sterk is, is het basisinkomen dan gedoemd niet implementeerbaar te zijn? Dat is niet noodzakelijk zo. Men zou kunnen kiezen voor de variant van het basisinkomen die Anthony Atkinson (1996, 2015) voorgesteld heeft, het *participatie-inkomen*. Daarbij wordt de eigenschap van het basisinkomen dat die volledig onvoorwaardelijk is enigszins ingeperkt, en wordt van de ontvangers van het basisinkomen vereist dat ze actief

¹¹ Onder filosofen en economen is er een debat of het wederkerigheidsprincipe normatief te verdedigen is of niet. Zie onder andere Groot (2002), van Donselaar (2004), en White (2006).

participeren in de samenleving, ofwel door te zorgen, betaald werk te verrichten, of vrijwilligerswerk te doen.

Het nadeel van een participatie-inkomen is evident: het vergt opnieuw het optuigen van een controleapparaat om te kijken of iedereen aan die participatievoorwaarde voldoet. Maar men zou, naar goed Nederlands gebruik, de participatievereiste wel in de wet kunnen zetten, maar het niet-naleven van de wet kunnen *gedogen*. Of een alternatieve vorm van het participatie-inkomen is dat men steekproefsgewijze gaat controleren of mensen aan de participatie-eis voldoen. Dat maakt dat burgers elkaar nog steeds kunnen aanspreken indien iemand continu helemaal niets bijdraagt aan de publieke zaak en de welvaart, en dat het wederkerigheidsprincipe dus overeind blijft als *moreel ideaal*, maar dat het niet de uitvoering van het basisinkomen duurder gaat maken.

9

CONCLUSIES

Deze Ethische Annotatie had niet tot doel alle mogelijke argumenten op een rijtje te zetten die voorstanders en tegenstanders van een basisinkomen hebben aangedragen - dat zou een heel boek vergen. Een aantal van de argumenten die in het publieke debat spelen, zoals de kritiek dat het een neoliberale maatregel zou zijn die uiteindelijk zal gebruikt worden om de mate van sociale verzekering en herverdeling binnen de verzorgingsstaat te verminderen, en de vraag of het wenselijk is voor burgers om afhankelijk te zijn van de overheid en de grillen van het electoraal proces voor hun inkomensvoorziening, zijn niet besproken. Over elk van deze zorgen zou men kunnen nadenken over manieren waarop men die zorg zou kunnen wegnemen. Bijvoorbeeld, men zou een basisinkomen financieel duurzaam kunnen laten worden door de hoogte van het basisinkomen in een bepaald jaar te laten afhangen van de hoogte van de totale belastingopbrengsten in het voorgaande jaar. Op die manier heeft iedereen er *expliciet* belang bij dat er veel belastingen geïnd worden, wat bijvoorbeeld de tolerantie voor zwartwerk zal doen afnemen. Het nadeel zou wel zijn dat de hoogte van het basisinkomen niet gegarandeerd is, en het daarom geen zekere maatregel is om armoede te bestrijden.

Kortom, voor we conclusies trekken is het belangrijk om te benadrukken dat deze Annotatie niet gepoogd heeft volledig te zijn. Maar dat neemt niet weg dat we uit het voorgaande toch een aantal conclusies kunnen trekken.

Ten eerste moeten we weten waarom we een basisinkomen (al dan niet) zouden willen: wat zijn de waarden die op het spel staan? Wat zijn de problemen die we proberen op te lossen? De wenselijkheid van een basisinkomen hangt af van hoe men de verschillende waarden onderling weegt, hoeveel overtuigend men het argument vindt dat onze welvaart vooral te danken is aan dat wat vorige generaties ons geschonken hebben, en hoe sterk men de analyse onderschrijft dat het wederkerigheidsprincipe geen overtuigend ethisch argument tegen het basisinkomen is.

Ten tweede is het lastig om heldere conclusies te trekken omdat vele ethische argumenten empirische premissen bevatten waarvan we niet weten welke correct zijn,

en welke niet. Zolang we niet weten wat de effecten van een basisinkomen zullen zijn, is het lastig om de normatieve redeneringen helemaal uit te werken, en zijn die redeneringen kwetsbaar voor fouten in de schattingen van empirische effecten.

Ten derde moeten we vermijden uitspraken te doen over het basisinkomen in het algemeen, omdat we alleen maar uitspraken kunnen doen over het totaalpakket—de hoogte van het basisinkomen, hoe het gefinancierd zal worden, en welke andere onderdelen van de bestaande welvaartstaat er overeind zullen blijven van wel zullen sneuvelen.

Ten slotte vergt een afgewogen oordeel over het basisinkomen dat we weten wat de alternatieve opties zijn, en een vergelijkend oordeel vellen. Het kan bijvoorbeeld best zijn dat een basisinkomen positieve vrijheid vergroot, maar dat een andere institutionele hervorming dat nog veel beter doet, of dezelfde vrijheidsvergroting kan realiseren voor minder geld en dus een lagere belastingdruk.

Voor wie de samenleving zorgzamer, beter, innovatiever, of minder gehaast wil maken, is het basisinkomen vaak een sympathiek idee. Maar wie zijn taak als burger in het publieke debat serieus neemt, moet zich verdiepen in de details en de alternatieven, vooraleer we de vraag kunnen beantwoorden of we voor een basisinkomen zijn. Gegeven de turbulente economische tijden waarin we ons bevinden, en de uitdagingen die we in de nabije toekomst mogen verwachten, verdient het basisinkomen het om een eerlijke kans te krijgen als alternatief voor het huidige stelsel van sociale zekerheid. Maar daarvoor moet het debat grondig en zorgvuldig gevoerd worden.

LITERATUUR

- Acemoglu en Robinson. 2012. *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. Crown Publishers.
- Atkinson, Anthony. 1996. *The Basic Income/Flat Tax Proposal*. Oxford: Clarendon Press.
- . 2015. *Inequality. What Can Be Done?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bergmann, Barbara. 2008. 'Basic income grants or the welfare state. Which better promotes gender equality?', *Basic Income Studies*, 3(3).
- Boone, Jonas, Sarah Machal, Ive Marx, Lien Van Cant, Wim Van Lanker en Gerlinde Verbist (2018) *Feit en Fictie omtrent het Basisinkomen in Nederland*. Universiteit Antwerpen, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, 174 pp.
- Davidons, Marc. 2015. 'Een basisinkomen op milieugrondslag', *Bij Nader Inzien*, <https://bijnaderinzien.org/2015/05/28/een-basisinkomen-op-milieugrondslag/>
- Elgarte, Julieta. 2008. 'Basic income and the gendered division of labour', *Basic Income Studies*, 3(3).
- Gheaus, Anca. 2008. 'Basic income, gender justice, and the cost of gender-symmetrical lifestyles', *Basic Income Studies*, 3(3).
- Groot, L.F.M. 2002. 'Compensatory justice and basic income', *Journal of Social Philosophy*, 33(1), pp. 144-161.
- Hayek, Friedrich von. 2013. *Law, Legislation and Liberty*. Abingdon: Routledge.
- Heath, Joseph. 2006. 'The benefits of cooperation'. *Philosophy & Public Affairs*, 34(4), pp. 313-351.
- . 2014. *Enlightenment 2.0. Restoring sanity to our politics, our economy, and our lives*. Toronto: HarperCollins.
- Kleinknecht, Alfred, Jos Kok, Ben Ligteringen, Joop Schippers en Annelies van Egmond. 2016. 'Een onvoorwaardelijk basisinkomen of een basisbaan?', *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 32(4), pp. 360-376.
- Lakoff, George. 2014. *The All New Don't Think of an Elephant*. Chelsea Green Publishing.
- Lamont, Julian and Favor, Christi, 'Distributive Justice', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), online at <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/justice-distributive/>
- Martinelli, Luke. 2017. *The Fiscal and Distributional Implications of Alternative Universal Basic Income Schemes in the UK*. Bath: University of Bath, 72 pp.
- Nozick, Robert. 1974. *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books.
- Nussbaum, Martha. 2011. *Creating Capabilities*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Olsaretti, Serena (red.) 2018. *The Oxford Handbook of Distributive Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Robeyns, Ingrid. 2000. 'Hush money or emancipation fee? A gender analysis of basic income', in: Loek Groot en Robert-Jan van der Veen (red.) *Basic Income on the Agenda*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 121-136.
- . 2001. 'Will a basic income do justice to women?', *Analyse und Kritik*, 23(1), pp. 88-105.
- . 2011. 'Het vaderschap als incident en andere problemen', *Socialisme en Democratie*, 1/2, pp. 45-54.
- . 2015. 'De economie langs de morele meetlat', in: A. Van Hartkamp, G. Meynen, B. Siertsema (red.) *Worden we betere mensen? Essays over morele vooruitgang*. Zoetermeer: Klement, pp. 119-138.
- Sen, Amartya. 1985. 'Wellbeing, Agency and Freedom: The Dewey Lecture 1984' *The Journal of Philosophy*, 82(4), 169-221.
- Sen, Amartya. 1990. 'Justice: means versus freedoms', *Philosophy & Public Affairs* 19(2), pp. 111-121.
- Simon, Herbert E. 2000. 'UBI and the Flat Tax'. Comment on Van Parijs (2000). <http://bostonreview.net/forum/basic-income-all/herbert-simon-ubi-and-flat-tax>

- Swift, Adam. 2013. *Political Philosophy. A Beginner's Guide*. (third edition). Cambridge: Polity Press.
- Vandenbroucke, Frank. 2017. 'Basic income in the European Union: A Conundrum rather than a Solution', University of Amsterdam: ACCES Research paper 2017/2, 37 pp.
- Van der Klaauw, Bas. 2015. 'Basisinkomen'. ESB Blog, <https://esb.nu/blog/20012917/basisinkomen>
- Van der Veen, Robert. 1998. 'Real freedom versus reciprocity: competing views on the justice of unconditional basic income', *Political Studies*, 46, pp. 140-163.
- . 2011. 'Why auntie's boring tea parties matter for the fair distribution of gifts', in: Axel Gosseries and Yannick Vanderborght, *Arguing about justice. Essays for Philippe Van Parijs*, Presses Universitaires de Louvain, pp. 329-339.
- Van Donselaar, Gijs. 2009. *The Right to Exploit. Parasitism, Scarcity, Basic Income*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Parijs, Philippe. 1995. *Real Freedom for All. What (if Anything) can Justify Capitalism?* Oxford: Oxford University Press.
- . 2000. 'A Basic Income for All'. *The Boston Review*. Online at <http://bostonreview.net/forum/ubi-van-parijs>
- . 2001. 'Real Freedom, the market and the family. A reply to seven critics'. *Analyse und Kritik*, 23(1), pp. 106-131.
- Van Parijs, Philippe, en Yannick Vanderborght. 2017. *Basic Income. A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- White, Stuart. 2006. 'Reconsidering the exploitation objection to basic income', *Basic Income Studies*, 1(2).
- Zelleke, Almaz. 2008. 'institutionalizing the universal caretaker through a basic income?', *Basic Income Studies*, 3(3).